

AYOLLAR HUQUQLARI EVOLYUTSIYASI: O'ZBEKISTONDAGI 100 YILLIK KURASH VA KELAJAK ISTIQBOLLARI

Muallflar: **Aminjonova Munisa**

Kuchkorova Gulmira

Aminjonova Madina

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

va Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqola gender tengligi va ayollar huquqlarining tarixiy evolyutsiyasini, O'zbekiston va jahon miqyosidagi holatni chuqur tahlil qiladi. Tarixiy jihatdan, qadimgi jamiyatlardan boshlab (miloddan avvalgi davrlar) gender stereotiplari va zo'ravonlik masalalari ko'rib chiqiladi: ish joyi, ta'lim va oiladagi namoyon bo'lishi. O'zbekistonda sovet davridan (1920-yillar) mustaqillikgacha (2025-yilgacha) o'zgarishlar, BMT va Jahon banki statistikasi asosida baholanadi. Masalan, 19-asrda Yevropada suffragistlar harakati, O'zbekistonda 1920-yillarda "hujumkor ayollar" kampaniyasi gender tengligini belgilab berdi. Hozirgi muammolar: ishda maosh farqi 25%, ta'limda STEMda 20% ayollar, oilada 12 ming zo'ravonlik holati (2025). Maqsad – sabablarni aniqlash, iqtisodiy oqibatlarni hisoblash (YaIMga 20% ta'sir) va takliflar berish: kvotalar, ta'lim reformalari, kampaniyalar. Tadqiqot dolzarbligi: gender masalalari jamiyat o'zgarishlarini tahlil qilishning oson yo'li bo'lib, O'zbekistonning 2030-yilgacha gender indeksi maqsadlariga erishishiga yordam beradi.

Kalit so'zlar: gender tengligi, ayollar huquqlari, stereotiplar, zo'ravonlik, O'zbekiston tarixi, global evolyutsiya.

Asosiy qismi: Qadimiy davrlardan XX asrgacha Gender tengsizligi insoniyat tarixining boshidan mavjud. Qadimgi Misrda (mil.avv. 3000-yillar) ayollar mulk egasi

bo'la olgan, ammo Yunonistonda Aristotel "ayol – noto'g'ri erkak" deb hisoblagan. O'rta asrlarda Yevropada ayollar huquqlari cheklangan: ular o'qiy olmagan, ishlay olmagan. O'zbekiston hududida Amir Temur davrida (XIV asr) ayollar oilaviy mas'uliyat bilan cheklangan, ammo savdo va hunarmandchilikda faol bo'lgan (tarixiy manbalar: "Zafarnoma"). XIX asrda suffragistlar harakati (Buyuk Britaniya, 1860-yillar) ovoz berish huquqini talab qildi – 1918-yilda g'alaba qozondi. AQShda 1920-yilda 19-modda qabul qilindi. O'zbekistonda sovet davri (1917-1991) katta o'zgarish keltirdi: 1920-yillarda "hujumkor ayollar" kampaniyasi – pardani tashlash, ta'lim olish. 1925-yilda O'zbekiston Konstitutsiyasi ayollarga teng huquq berdi, natijada savodxonlik 5% dan 90% ga oshdi (sovet arxivlari). Biroq, stereotiplar saqlanib, ayollar "ikki martali" bo'ldi: ish + uy ishi. 2. Ish joyidagi gender tengsizligi: Faktlar va statistika Mustaqillikdan keyin (1991) O'zbekistonda ayollar bandligi 48% (Statagentlik, 2024), ammo maosh farqi 25% (Jahon banki, 2023). Tarixiy misol: 1990-yillarda iqtisodiy inqirozda ayollar birinchi bo'lib ishdan bo'shatildi. Hozir ITda ayollar 18% (IT Park, 2024), neft sanoatida 15%. Global: Islandiyada kvotalar tufayli rahbar ayollar 45% (2024). O'zbekistonda "Ayollar korxonasi" (2022) 5000 loyihani qo'llab-quvvatladi, ammo stereotiplar ("ayol rahbar emas") to'sqinlik qiladi. 3. Ta'lim va oiladagi zo'ravonlik: Tarixiy va zamonaviy holat Ta'limda sovet davrida tenglik bo'ldi, ammo STEMda nomutanosiblik (hozir 35% qizlar). Oilada zo'ravonlik: qadimiy an'analardan (ko'pxotinlilik) kelib chiqqan. Hozir 12 ming holat (IIV, 2025), pandemiyada 35% (UN Women). 2022-qonun jinoiy javobgarlik kiritdi.

Xulosa: Gender tengligi tarixi jamiyat evolyutsiyasini aks ettiradi: qadimgi stereotiplardan sovet tengligigacha va hozirgi muammolargacha. O'zbekistonda 1920-yillarning "hujumkor ayollar" kampaniyasidan boshlab katta yutuqlar bor – savodxonlik 90%, bandlik 48%. Biroq, 2025-yilda Gender indeksi 89-o'rin (UNDP) ko'rsatganidek, ishda maosh farqi 25%, ta'limda STEMda 20% ayollar, oilada 12 ming zo'ravonlik holati dolzarb. Bu iqtisodiy zarar keltiradi: McKinsey hisobiga ko'ra, tenglik YaIMni 20% oshirishi mumkin. Asosiy sabablar va oqibatlar: Tarixiy stereotiplar ("ayol – uy bekasi") madaniy jihatdan saqlanib, zo'ravonlikni kuchaytiradi. Global misollar (Islandiya, Ruanda) kvotalar va ta'lim orqali muvaffaqiyat ko'rsatdi. O'zbekistonda "Gender strategiyasi"

(2022-2026) va 2025-grantlari ijobiy, ammo qishloqda muammo kuchli. Takliflar: Qonunchilik: Ish joyida 40% gender kvotalari (Islandiya modeli). Ta'lim: STEM uchun qizlar grantlari, maktablarda gender darslari (UNESCO tavsiyasi). Zo'ravonlikka qarshi: Har tumanlarda 50 ta markaz ochish, OAV kampaniyalari (#HeForShe kabi). Iqtisodiy: Ayollar korxonalari uchun soliq imtiyozlari. Monitoring: Yillik Gender indeksi hisobotlari. Bu choralar 2030-yilgacha O'zbekistonni top-50 ga olib chiqishi mumkin. Gender tengligi faqat ayollar masalasi emas – butun jamiyatning mas'uliyati. Tarixiy tajribadan saboq olib, kelajakni quramiz: har bir stereotipni buzib, teng imkoniyatlar yaratamiz. Natijada, iqtisodiy o'sish, innovatsiyalar va barqaror jamiyat hosil bo'ladi. Fuqarolar, hukumat va xalqaro tashkilotlar hamkorligi zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. UNDP Gender Inequality Index, 2023.
2. Jahon banki, O'zbekiston hisoboti, 2023.
3. O'zbekiston Statagentligi, 2024.
4. UN Women, Zo'ravonlik bo'yicha hisobot, 2022.